

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ

У статті розглядаються питання адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у ВНЗ. Визначено рівні адаптації та фактори, що впливають на процес адаптації студентів першого курсу.

Ключові слова: адаптація, система неперервної підготовки, рівні адаптації, фактори адаптації.

Соціально-економічні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві підвищують вимоги до професіоналізму фахівців усіх спеціальностей. Збільшення потоку інформації та наукового знання суспільства, які зростають майже в геометричній прогресії, інтеграція наук вимагають відповідного рівня підготовки фахівців, зокрема математичної підготовки фахівців. Тому нині замовлення суспільства – висококваліфікований фахівець, здатний адаптуватися до змін, зумовлених розвитком науки та техніки. Професійна підготовка сучасного фахівця, здатного до постійного оновлення знань, засвоєння нових вмінь та навичок, удосконалення професійної майстерності, можлива лише за умов неперервної освіти.

Автором розроблено систему неперервної підготовки фахівців з прикладної математики та досліджено фактори, що впливають на ефективність підготовки майбутніх фахівців з прикладної математики [4]. За результатами факторного аналізу [3] досить вагомий вплив на рівень та ефективність підготовки фахівців з прикладної математики має адаптація до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Питання адаптації студентів до нових умов навчання розглядалися у роботах багатьох науковців, зокрема І.Бойко, В.Брудного, А.Вербицького, О. Галуса, С.Гури, Л.Сгорової, Т.Каткової, В. Кондрашова, В. Лісовського, О. Мороза, П. Просецького, І. Суханова, В. Шнифурак та інших.

Мета статті: визначити рівні адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищій школі та фактори, що впливають на процес адаптації.

З множини проблем вищої школи нині особливо виділяється комплекс питань, пов'язаних з процесом адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі. Протиріччя між потребами суспільства та держави в якійсій вищій освіті, з одного боку, та недостатнім рівнем готовності абітурієнтів до навчання у вищому навчальному закладі, з другого, кореняться "на стику" двох етапів неперервної підготовки фахівців. Зазначене протиріччя особливо характерне для студентів першого курсу. Перехід зі школи у вищий навчальний заклад – складний етап в житті молодого людини, оскільки вступ до ВНЗ призводить до значних змін міжособистісних контактів, соціального статусу, життєвих стереотипів. Цей період відбувається індивідуально, іноді навіть з надзвичайним напруженням нервової системи, що є причиною зниження розумової працездатності студентів та пояснює низьку успішність на першому курсі. Саме тому серед пріоритетних напрямів вивчення закономірностей процесу адаптації важливим, на нашу думку, є проблема адаптації до навчання у вищому навчальному закладі студентів першого курсу. Ця проблема широко обговорюється в наукових публікаціях, оскільки від успішної адаптації першокурсників багато в чому залежить подальший навчальний процес у ВНЗ, професійне становлення та особистісний розвиток майбутнього фахівця.

Термін "адаптація" використовується в різних галузях наукового знання. Вперше він був використаний німецьким фізіологом Аубертом у 1865 році. Але поступово проблема адаптації вийшла за межі еволюційної теорії та загальної біології, і нині термін "адаптація" використовується в різних галузях наукових знань, зокрема і в педагогіці. Але дослідниками не вироблено єдиної думки, щодо змісту поняття "адаптація". Одні автори розглядають адаптацію як пристосування особистості до зовнішнього середовища, інші – взаємодію людини з людиною або людини з середовищем. Під адаптацією студента-першокурсника, на нашу думку, слід розуміти процес приведення основних параметрів його соціальної та особистісної характеристик у відповідність з новими умовами вузівського середовища.

Адаптація студентів до нових умов навчання та нового соціального середовища є складним та багатогранним процесом, пов'язаним з необхідністю подолання низки труднощів, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер: труднощі пристосування до нових форм навчання (перехід від класно-урочної системи навчання до системи, яка передбачає значну долю самостійної роботи); прогалини в одержаних у школі знаннях, зокрема не достатній рівень базової математичної підготовки; в умовах вищого навчального закладу значно вища інтенсивність розумової праці, більший об'єм знань, які необхідно засвоїти; відсутність підручників, які б повністю відповідали програмі курсу; невідповідність навчального матеріалу над поглибленням своїх знань; нерівномірність навантажень (які значно зростають у період сесії); більш вимогливе оцінювання знань; зміна соціального середовища; проживання у гуртожитку; невідповідність раціонального організму свій день та інші.

Аналізуючи характер зазначених труднощів, можна виділити три групи [2, С.315]: соціально-психологічні, навчальні та професійні труднощі.

Соціально-психологічні:

- зміна соціального середовища;
- особливості спілкування з новим оточенням;
- невідповідність будувати відносини в колективі;
- нові побутові умови (проживання у гуртожитку та ін.);
- недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідності самостійно приймати рішення;
- низька самооцінка;
- невідповідність вибирати раціональний режим праці та відпочинку.

Навчальні:

- відсутність навичок самостійної роботи;
- невідповідність конспектувати;
- відсутність вміння контролювати свої знання;
- прогалини в отриманих (шкільних) знаннях;
- зростання обсягу та складності навчального матеріалу.

Професійні:

- нечітка професійна мотивація;
- нерозуміння важливості та доцільності вивчення деяких дисциплін для формування професійних знань фахівця;
- сумніви, щодо правильного вибору майбутнього фаху;
- недостатня психологічна готовність до оволодіння обраним фахом.

Подолання зазначених труднощів у кожного першокурсника відбувається індивідуально, тому рівень адаптації залежить від того наскільки сформовані показники, що сприяють ефективному входженню студента у нове середовище з іншими правилами та вимогами.

Дослідження проводилися зі студентами першого курсу майбутніми фахівцями з прикладної математики Хмельницького національного університету. Перший етап дослідження відбувся на початку навчального року (вересень-жовтень), коли процес адаптації лише починається.

При визначенні рівнів адаптації студентів першого курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі нами було використано методіку, запропоновану А.Виноградовою [1]. Для оцінювання рівнів адаптації ми обрали критерії, які, на нашу думку, характеризують ступінь готовності до навчального процесу у ВНЗ, психологічний та психофізіологічний стан, ступінь активності в колективі:

- когнітивно-пізнавальний (рівень базової математичної підготовки; готовність до включення в навчальну діяльність та виконання поставлених навчальних завдань);
- психологічний (психологічний стан студента);
- психофізіологічний (тривожність, схильність до втоми; потреба в особливих умовах для занять; уміння планувати свій час; упевненість у собі; ініціативність, тощо);
- соціально-комунікативний (відносини в групі; наявність у групі друзів; уміння залагоджувати конфлікти, тощо).

Рівні адаптації студентів ми визначили за комбінаціями ступенів сформованості показників по кожному з критеріїв (низький рівень сформованості показників критерію – "–", середній – "0", високий – "+") (рис.1). Рівні сформованості показників визначались, використовуючи методи спостереження, анкетування (зокрема, опитувальники "Шкала самооцінки" та "Оцінка рухливості"), соціометричне дослідження міжособистісних відносин (методика Дж. Морено). Характеристика рівнів представлена в таблиці 1.

П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₀ Ш ₀ Р ₊ С ₀	П ₀ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₀ Р ₊ С ₊
П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₀	П ₀ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₀ Р ₊ С ₀	П ₀ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊
П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊
П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₀ Ш ₀ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₀	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊
П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₊
П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₀	П ₀ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₀ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₀ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₀
П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₀	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₀	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊
П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₀	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₊ Р ₊ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₊ С ₊
П ₊ Ш ₀ Р ₊ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₀ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₀ Ш ₊ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₀	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₊	П ₊ Ш ₀ Р ₀ С ₊

Рис. 1. Можливі комбінації ступенів сформованості критеріїв адаптації

П – когнітивно-пізнавальний критерій, Ш – психологічний критерій, Р – психофізіологічний критерій, С – соціально-комунікативний критерій

Характеристика рівнів адаптації

Рівні	Характеристика
Високий	Хоча б один з критеріїв сформований на високому рівні, решта на високому або середньому рівні
Середній	Хоча б один з критеріїв сформований на високому рівні, інші на середньому та низькому рівні.
Низький	Жоден з критеріїв не сформований на високому рівні.

Використовуючи дану методику визначення рівнів адаптації, було встановлено, що серед студентів-першокурсників майбутніх фахівців з прикладної математики 30% мають низький рівень адаптації до умов навчання у вищому навчальному закладі, 36,7% – середній та 33,3% – високий.

Студенти з низьким рівнем адаптації недостатньо підготовлені до навчання у ВНЗ (зокрема, низький рівень шкільної математичної підготовки), відчувають труднощі при засвоєнні основних положень дисциплін, що вивчаються, мають високу тривожність, низький рівень комунікативних та організаційних здібностей. Студенти з середнім рівнем адаптації активні під час занять в аудиторії, виявляють інтерес до виконання самостійних завдань, але досить часто їм не вистачає базових знань з предмета, мають високий або середній рівень тривожності, середні комунікативні та організаційні здібності. Студенти з високим рівнем адаптації, як правило мають добру базову підготовку, активні в своїй пізнавальній діяльності, мають низький рівень тривожності, добрі комунікативні та організаційні здібності.

Як показали наші спостереження, до студентів з високим рівнем адаптації належать, як правило, випускники профільних математичних класів. Система неперервної підготовки фахівців з прикладної математики складається з трьох підсистем: допрофесійна підготовка (старша профільна школа); базова професійна підготовка (бакалаврат) та професійне становлення (навчання за кваліфікаційним рівнем магістра або спеціаліста). Саме на етапі допрофесійної підготовки учні, навчаючись ще в школі, можуть ознайомитися зі специфікою організаційних форм та методів навчання у ВНЗ, що дозволяє їм в майбутньому полегшити процес адаптації до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Другий етап дослідження проводився в кінці навчального року. Шляхом проведення бесід, спостережень та анкетувань було визначено сукупність факторів, що впливають на адаптацію студентів до умов навчання у ВНЗ. Оцінка факторних навантажень здійснювалась за допомогою методу експертних оцінок [5]. Експертам (студентам та викладачам) було запропоновано оцінити ступінь впливу кожного із запропонованих факторів на процес адаптації. Результати експертного оцінювання одержано шляхом розрахунку середнього бала оцінки всіх експертів щодо кожного фактору.

За результатами експертного оцінювання ми визначили найбільш впливові фактори:

- Пристосованість до життя (здатність особи пристосовуватися до певних умов, жити за правилами наявного середовища);
- Атмосфера в групі (сукупність внутрішніх взаємовідносин та емоційної напруженості між її членами);
- Уміння самостійно працювати (здатність особи самостійно без стороннього впливу працювати, робити вибір та приймати рішення);
- Упевненість у собі (емоційно-психологічний стан особи, що характеризується високим рівнем самооцінки та твердістю у своїх рішеннях);
- Нові форми та методи навчання;
- Систематичний контроль за навчальною діяльністю.

Факторні навантаження виділених факторів представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Факторні навантаження найбільш впливових факторів

Фактор	Середній бал
Пристосованість до життя	0,81
Атмосфера в групі	0,75
Вміння самостійно працювати	0,72
Впевненість в собі	0,76
Нові форми та методи навчання	0,61
Систематичний контроль за навчальною діяльністю	0,57

Враховуючи результати нашого дослідження, звертаємо увагу на організаційно-педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть оптимізації процесу адаптації студентів першого курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі. Серед них: ознайомлення студентів з особливостями, структурою та формами навчального процесу в даному навчальному закладі; консультативна допомога психолога; допомога кураторів в організації академічної групи; допомога викладачів в плануванні навчальної, суспільної та науково-дослідної роботи, в організації самостійної роботи студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Виноградова А.А.* Адаптация студентов младших курсов к обучению в вузе в процессе изучения математических и естественнонаучных дисциплин: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / А. А. Виноградова. – Тюмень, 2008. – 27 с.
2. *Кузьмінський А. І.* Педагогіка вищої школи: навч. посібн. / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
3. *Кучерук О.Я.* Факторний аналіз підготовки фахівців з прикладної математики у вищій школі / О.Я. Кучерук // Теорія та методика вивчення природничо-математичних і технічних дисциплін: зб. наук.-метод. праць; гол. ред. В. І. Тишук. – Рівне: РВВ РДГУ, 2008. – Вип. 11. – С.14–17.
4. *Кучерук О.Я.* Система неперервної підготовки фахівців у ВНЗ у умовах кредитно-модульної технології навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.Я. Кучерук. – Черкаси, 2009. – 272с.
5. *Маригодов В.К.* Педагогіка і психологія: аспекти активізації творчості та готовності к професійній діяльності: учеб. пособие / В.К. Маригодов, С.Е.Моторная. – К.: ИД "Профессионал", 2005. – 192с.

Подано до редакції 29.09.2010